

PAULIUS V. SUBAČIUS

Rankraštinio ir sakytinio teksto paribys: kelios metodologinės problemos*

ANOTACIJA. Šiuolaikinėse pamokslų publikacijose nėra lengva priartėti prie autentiško jų pavidalo. Diplomatinis rankraščių leidimas atskleidžia dvasininko „namų darbus“, bet ne jo veiklą sakykloje. Literatūros veikalams taikomi redagavimo metodai suartina publikuotus pamokslus su privačiai skaitoma dvasine bei teologine lektūra, naikindami jų socialinį savitumą. Sakytinis funkcionavimas bei kolektyvinė priimtis leistų gretinti homiletinio paveldo ir folkloro įknyginimą, tačiau pastovieji dogminiai turinio rėmai ir sodrus intekstų sluoksnis pamokslų redaktorius verčia spręsti, kaip atskleisti liaudies kūrybai neaktualų tarptekstinį dialogą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: pamokslas; kritinis leidimas; diplomatinis leidimas; Silvestras Gimžauskas.

Ar reiktų kitaip redaguoti Williamą Shakespearą, Samuelį Becketą, Juozą Grušą, jei leidimo tikėtina auditorija būtų niekada nebuvusi teatre? Kokių mastu tekstų, skirtų viešai atlikti, tekstologinė recepcija remiasi nedeklaruojama prielaida, jog skaitytojai turi patirtį, leidžiančią jiems įsivaizduoti, kaip to ar kito žanro veikalai realizuojami sakytiniu pavidalu? Žodinių veikalų tekstologijos būklės analizė liudija, kad net tiksliausia žodinio atlikimo kartotė, perteikta pasinaudojus šiuolaikinėmis elektroninės terpės galimybėmis, labai

* Šio straipsnio trumpesnis variantas anglų kalba paskelbtas: *Variants: The Journal of the European Society for Textual Scholarship*, Vol. 11, Amsterdam–New York: Rodopi, 2014, p. 155–170.

skiriasi nuo paties atlikimo įvykio¹. Todėl leidimo (kad ir koks – tradicinis ar skaitmeninis jis būtų) vartotojų galimybė atpažinti ir suprasti veikalo, kuris originaliai atliekamas žodžiu, savitumą priklauso nuo tų recipientų patirties, įgytos per panašių veikalų atlikimo įvykius. Ar leidimas gali kaip nors apeliuoti į tokią patirtį? Ar jis gali bent signalizuoti, kad skaitomas veikalas nėra tiesiog literatūra? Tokiais klausimais norime paryškinti vieną iš aspektų, kurie vis šmėkšteli polemikoje dėl įgarsinamų rašytinių tekstų ir įraidinamų žodinių tekstų redagavimo.

Ligšiolinėse apskritai labai skirtingose šios problemos analizėse tiek amerikietis žodinių tradicijų lyginamosios analizės metodologijos kūrėjas Johnas Milesas Foley, tiek prancūzas Naujųjų laikų rašto kultūros tyrimų klasikas Rogeris Chartier rinkosi bendrą išeities poziciją. Jiems labiausiai rūpėjo netektys, patiriamos sakytinių diskursų juos įvedant į „spausdintos inskripcijos“ ir „tylaus skaitymo“ lauką². Panašiai problemą apibendrina iš Indijos kilęs tekstologas ir teksto teoretikas Sukanta Chaudhuri: „Žodinis tekstas rašto bendruomenėje praranda savo autonomiją ir prisiima pavaldinio padėtį taip, kaip neraštingas žmogus raštingoje visuomenėje.“³ Tačiau dar komplikuočiau situacija, kai pirminė veikalo būseną rašytinė, tačiau tas autorinis užrašymas (dažnai nepilnas, fragmentiškas) tėra instrukcija, atmintinė paties autoriaus vėlesniam sakytiniam atlikimui. To atlikimo metu derinant pirminę intenciją su atožvalga į realią sakyto situaciją lingvistinis tekstas išplečiamas, interpretuojamas, ką ir kalbėti apie papildančius ekstralingvistinius elementus ir kontekstą. Savo ruožtu, tokių veikalų publikacijos „linkusios grįžti“ prie ištakos, prie rašytinio šaltinio kaip „teksto originalo“⁴ – dėl tos paprastos priežasties, kad sakytinio diskurso fiksacijų nėra arba jos stokoja patikimumo, būdingo akivaizdžiai autoritetingam autografui.

Tai, ką konspektyviai nusakėme, tinka konferencijos pranešimui, proginei prakalbai, išankstiniais apmatais grįstam pasisakymui diskusijoje ir t. t., o ypač

¹ John D. Niles, „Orality“, in: *The Cambridge Companion to Textual Scholarship*, ed. by Neil Fraistat and Julia Flanders, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 221.

² Roger Chartier, „The Text between the Voice and the Book“, in: *Voice, Text, Hypertext: Emerging Practices in Textual Studies*, ed. by Raimonda Modiano, Leroy F. Searle and Peter Shillingsburg, Seattle: University of Washington Press, 2004, p. 54; taip pat žr. John Miles Foley, „Textualization as Mediation: The Case of Traditional Oral Epic“, in: *Ibid.*, p. 101–102.

³ Sukanta Chaudhuri, *The Metaphysics of Text*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, p. 144.

⁴ *Ibid.*, p. 143.

tipiška pamokslų „tekstologiniam likimui“. Pastarasis žanras – gal labiausiai nuskrusta modernaus tekstualumo auka, jis neatsparus šiuolaikinio perteikimo lemiamam pirminės komunikacinės funkcijos išblukinimui. Netekęs šventovės aplinkos, bendruomenės apsupties ir sakytinio teksto formuotojo momentinio reagavimo į situaciją, spausdintas pamokslas geriausiu atveju gravituoja į abstraktų moralizavimą drauge įgydamas ir negatyvią konotaciją. Kontrastui pasitelkime sugretinimą su pjese. Dėl mokyklinio ugdymo jau Antikoje drama įgijo ir iki šiol išlaikė savarankišką kultūrinį statusą atsietai nuo teatrinio pastatymo. Teksto struktūroje išsiskynę ypatingi požymiai (veikėjų sąrašas ir jiems tiesiogiai priskiriamos dialogo atkarpos, remarkos, padalijimo į veiksmus bei paveikslus nuorodos) dramai suteikia savitumo kitų literatūros žanrų atžvilgiu net kai ji skaitoma individualiai. Kitaip yra su pamokslu, kuris, praradęs sakyklos ir sutanos teikiamą vertę, visiškai supanašėja su privačiam skaitymui skirta dvasine, hagiografinė, teologine lektūra, t. y. degraduoja kaip žanras. Dėl glaudžios sąsajos su apeigomis ir bendruomenės funkcionavimu pamokslas, apribotas spaudinio, iš skaitytojo reikalauja intensyvaus kontekstinio papildomumo.

Šiuo atveju nesiūlome svarstyti tokios radikalios pozicijos, kokią išraiškiningai nusakė vienas iš Josepho Smitho (1805–1844), Paskutinių dienų šventųjų Bažnyčios (mormonų) įkūrėjo, palikimo leidėjų: „Net jei archetipas – televizinio suflerio teksto, kuris būtų buvęs tiksliai perskaitytas, prasme – egzistuoję tobulu pavidalu, jis būtų tiesiog paprastas tekstas, bet ne pamokslas. Lygiai kaip Bažnyčia tais laikais, kai Josephas Smithas pamokslavo, nebuvo vien akmuo ar krikštykla, ar įstaiga, bet tikintys žmonės, apeigų aktai, pamaldumas, gailėstingumo darbai, nepasitenkinimas esamu pasauliu ir pasitraukimas iš jo.“⁵ Jokiū būdu neturime omenyje būtinybės priklausyti kuriai nors vienai kongregacijai ar juo labiau pamokslo atlikimo joje. Pakanka pamąstyti apie tai, koku mastu mokslinis ir populiarus leidimas gali atsižvelgti į pamokslo žanrą ir skaitytoją padėdamas šiam knygoje atpažinti „homiletinę konsteliaciją, esančią tarp oralumo ir užrašytos išraiškos“⁶. Detaliau apmąstydami iškeltą

⁵ William V. Smith, „The Value of a Sermon Critical Edition, Part 4“, in: *By Common Consent*, 2011 01 31, <http://bycommonconsent.com/2011/01/31/the-value-of-a-sermon-critical-edition-part-4/> [žiūrėta 2014 10 19].

⁶ Taip Ciuricho teologė Franzisca Pilgram-Frühauf, kalbėdama aštuntojoje Europos tekstologų draugijos metinėje konferencijoje Berne, apibūdino šveicarų rašytojo kunigo Jeremiaso Gotthelfo (1797–1854) pamokslus, plg. Franzisca Pilgram-Frühauf, Manuela Heiniger,

problema pasiremsime konkrečia pamokslų publikacija⁷ ir savo patirtimi ją rengiant. Leidimo objektas buvo maždaug prieš 120 metų Rytų Lietuvos kaimo bažnyčiose sakytų pamokslų užrašai, kuriuos paliko poetas, knygnešystės organizatorius kunigas Silvestras Gimžauskas, pasižymėjęs interesų universalumu, būdingu tautinės modernizacijos ankstyvojo periodo veikėjams⁸. Iš pirmo žvilgsnio tarp Gimžausko rankraščių Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomas jo pamokslų rinkinys⁹, tačiau šis apibūdinimas nėra tikslus. Skirtingu metu ant paskirų ir labai įvairių popieriaus lapų užrašyti pamokslai, jų atkarpos, santraukos, planai, tik XX a. ketvirtajame dešimtmetyje patekę į Vytauto Didžiojo universiteto biblioteką, buvo sudėti į vieną bylą ir įrišti į vieną didžiulį 1146 puslapių tomą. Jame pagal vidinius ir išorinius kriterijus – rišlumą, temą, rašymo medžiagą bei rašalą – išskyrėme 217 tekstinių vienetų. Tik keliolika iš jų su didesnėmis ar mažesnėmis išlygomis vadintini „užrašytais pamokslais“ – yra pakankamai nuoseklūs, kad galėtų būti tiesiog atlikti, t. y. perskaityti iš sakyklos. Dar mažiau, vos keli tekstai yra gražiai perrašyti, turi tvarkingus paratekstus – antraštę, perikopę, pabaigos formulę „Amen“. Jie panašūs į švarraščius, skirtus pasidalyti su kitais kunigais arba parodyti vyskupui, kuriam carinė administracija buvo pavedusi peržiūrėti pamokslus, sakomus ne iš aprobuotų knygų. Dera atkreipti dėmesį ir į paradoksą, jog pilnesnis, užbaigtais sakiniais ir pastraipomis fiksuotas tekstas yra savotiškai atokiau nuo pamokslų kaip žodinio akto ir vienkartinio įvykio nei taisinėtas detalus planas.

Dėl gero trečdaliao tome esančių planų ir pastabų net sunku spręsti, ar tai pamokslų medžiaga. Katechetinė tematika, nedidelė apimtis ir neišplėtotą struktūrą leistų spėlioti, kad ta medžiaga buvo religinio ugdymo paskaitėlių – katechezėlių, – o ne pamokslų pagrindas. Dar viena kliūtis vadinti aptariamą šaltinį rankraštiniu pamokslų rinkiniu yra ta, jog jis neatitinka įprastų funkcinių struktūros modelių. Tokie rinkiniai dažniausiai apima visiems liturginių

„Gothelfs Predigtmanuskripte zwischen Schriftlichkeit und Mündlichkeit“, in: http://www.parzival.unibe.ch/Bern2012/abstracts/Pilgram_Fruehauf_Heiniger.pdf [žiūrėta 2014 10 19].

⁷ Silvestras Gimžauskas, *Pamokslai*, parengė Paulius Subačius, Renata Taučiūtė, Vilnius: LKMA, 2010.

⁸ Plačiau žr. Paulius Subačius, „Tautinio išsivadavimo kultūros žmogus“, in: Silvestras Gimžauskas, *Lietuvos Bičiulis*, parengė Paulius Subačius, Vilnius: Aidai, 1996, p. 11–46.

⁹ VUB RS, F1 – D168.

metų sekmadieniams bei kitoms privalomoms šventėms skirtus pamokslus. Galima ir siauresnė teminė ar kalendorinė rinkinių struktūra, pavyzdžiui, „Pamokslai apie šventuosius“, „Gavėnios pamokslai“ etc. Gimžausko užrašų atveju kalendorinė ir teminė įvairovė labai didelė, tačiau fragmentiškumas lygiai akivaizdus.

Žodžiu, stinga požymių, kad rankraščiai kaupti su skeidimo perspektyva ar juo labiau rengti paskelbti. Publikacija, turint galvoje tuo laiku galiojusį spaudos draudimą, apskritai nebuvo įmanoma, nes, kitaip nei liaudies sielovadai skirta literatūra, pamokslai nebūtų turėję deramo pirkėjų skaičiaus spausdinimui užsienyje ir nelegaliam pargabenimui apmokėti. Šia prasme tai beveik visiškai privatūs užrašai. Kita vertus, jų viešąją funkciją – būti *instrukcija* iš sakyklos sakomiems žodžiams – ir šios funkcijos realizaciją *de facto* nesunku įrodyti. Aptariamą šaltinį kaip *post mortem* sudarytą rankraščių sankaupą sieja mažiausiai trys dalykai. Pirma, lengvai identifikuojamas vieno asmens braižas. Antra, rašiusioji instancija, kurią tapatiname su Gerąją Naujieną skelbiančiu bei krikščionišką mokymą perteikiančiu dvasininku. Trečia, daugumoje popieriaus pluoštelių akivaizdžios buvusio lankstymo į mažesnę stačiakampį žymės. Lankstyta taip, kad užrašai tilptų sutanos kišenėje.

Pastaroji aplinkybė sutampa su kitais požymiais, kad užrašai nebuvo vien naminio rengimosi sakyti pamokslą ar katechezę etapas, bet ir naudoti paties pamokslininkavimo akto metu. Maža to, naudoti daug syk, nes didžiama tekstų po kelis kartus – galima išskirti net iki šešių korekcijų sluoksnių – taisyti ir papildyti ta pačia ranka, bet keliais rašikliais ir skirtingu laiku. Visais atvejais, kai tekste nurodoma, prieš kiek metų įvykęs pamoksle minimas dalykas, pavyzdžiui, stebuklingas apsiireiškimas ar Bažnyčios dokumento paskelbimas, šis skaitmuo taisytas į didesnę, t. y. patikslintą prieš sakant pamokslą keleriais metais vėliau. Pagaliau šaltiniui būdinga, kad dažno pluošteliu paskutiniame puslapyje yra trumpų prierasų, ką reikia po pamokslo paskelbti parapijiečiams apie būsimas šventes, pasninkus, taip pat dvasininko priminimą sau pačiam apie sutartą krikštą, santuoką ar ligonio lankymą po pamaldų.

Imantis tokios medžiagos leidimo, teko apmąstyti, kaip nutiesti patikimą adekvačios kultūrinės komunikacijos tiltą. Jau minėjome ne vieno teoretiko pabrėžiamą rašytinio ir sakytinio teksto prasilenkimą, kurį ypač didina eliptinis pamokslų projektų pobūdis. Tais atvejais, kai užrašuose būdavo susiduriama su lotyniškais frazėmis, sakininis tekstas patirdavo dar ir vertimo

transformaciją. Kaip Nikola Kuzietis pagal lotyniškus *memoranda* sakydavo vokiškus pamokslus¹⁰, taip ir Gimžauskas, tikėtina, nepalikdavo lietuvių valstiečių tenkintis nesuprantamomis citatomis, tik nežinia, ar iš pradžių jas pasakydavo originalo kalba, ar laikėsi pažodiškumo, o gal ieškodavo adekvačių frazeologinių junginių. Lygiai reikšmingą prasilenkimą nulemia tik vienai akių porai skirtų užrašų ir maksimaliai viešo diskurso, kuriuo jie tapdavo bažnyčioje, įtampa. Žodžiai žodžiais – jie bent galėjo būti pasakyti, o punktuacija ir numeracija perteikta pauzėmis bei rankų mostais. Tačiau šiuo atveju rankraščiuose yra su pamokslų užrašais temiška glaudžiai susijusių piešinių ir schemų, kurie negalėjo būti atlikti bažnyčioje, nes *PowerPoint* era dar nebuvo prasidėjusi. Ar koku nors mastu – ir jei taip, tai koku – pamokslui priklauso, pavyzdžiui, autodidaktinis planas, kuriuo Gimžauskas pavaizdavo išsidėstymą izraelitų užkariautų vietovių Jericho, Ajo (Hai/Ai) ir Gibeono (Gabaon), minimų Jozuės knygos 3–10 skyriuose, įžengimo į Pažadėtąją žemę istorijoje? Šis klausimas lieka retorinis.

Vis dėlto, drįstame teigti, kad galimybė adekvačiai priimti žanrą (t. y. minityse rekonstruoti bendrąją sakymo situaciją ir pagal ją „susikalibruoti“ savo lūkesčius) bei žinios, būtinos specifinei religinei informacijai suvokti, yra didžiausi plyšiai, atskiriantys tikėtiną skaitytoją nuo pamokslų, kai publikuojama jų rašytinė ištaka. Užrašuose nustatyti taisyrai, pritaikantys pamokslus prie konkrečios parapijos realijų, yra smulkus keblumas. Gerokai sunkiau, nei dešimtis kilometrų tarp kelių Rytų Lietuvos miestelių, kuriuose kuni-gavo Gimžauskas, įveikti atstumą, skiriantį XIX a. pamokslu apmatus nuo XXI a. skaitytojų. Ypač – vis gausėjančių skaitytojų, kurie neturi supratimo apie religinę praktiką, t. y. artimiausią pamokslų kontekstą. Kaip Gimžausko klausytojai, matyt, nebuvo skaitę nė vieno pamokslu, taip bent dalis eventualių jo raštų skaitytojų niekada tikrovėje negirdėjo nė vieno ištiso pamokslu. Bene visi yra matę pamokslavimo fragmentą filme, seriale ar TV dokumentikoje, tačiau dėl kino sukuriamos specifinės distancijos tai greičiau trukdo, nei padeda įsivaizduoti tradicinį pamokslą kaip visumą ir suvokti šio komunikacijos žanro specifiką. Žinoma, šiuolaikiniai skaitytojai lygiai nepatyrę, kaip rapsodai recituodavo Homerą, tačiau iš apyvartoje tebeesančių sakytinių

¹⁰ Žr. Jasper Hopkins, „Introduction to Cusa’s Sermons“, in: *Nicholas of Cusa’s Early Sermons: 1430–1441*, transl. Jasper Hopkins, Loveland, Col.: Arthur J. Banning Press, 2003, p. viii.

žanrų pamokslas – bene ryškiausias atvejis, kai dalis raštingos visuomenės yra visiškai susvetimėjusi ką tik buvusios labai reikšmingos komunikacijos srities atžvilgiu. Reflektuoti teoriškai kylančius sunkumus ir pasiūlyti konkrečias išeitis, geresnę redagavimo metodiką nėra tas pats, bet kritiškas suvokimas, ką gali ir ko neįstengia tradicinė akademinė publikacija, skatina peržiūrėti bent kai kuriuos tekstologinius pasirinkimus.

Plačiame suminėtų problemų lauke pamėginsime aptarti kelis konkrečius dalykus nepristatinėdami visų rengimo principų, kurie išdėstyti leidime. Detalizuosime kai kurių sprendimų motyvaciją būtent sakinio ir rašytinio tekstų sąveikos požiūriu. Pamoksluose, kaip žinia, gausu citatų ir parafrazių. Gimžausko užrašuose daugelis jų žymėtos punktuacijos priemonėmis, kartais – paminint autorių. Mūsų leidime prie pagrindinio teksto – paraštėse – teikiamos tik Biblijos nuorodos, o kita informacija apie asmenis ir veikalus, kai apskritai ją pavyko nustatyti, nukelta į anotuotą vardų rodyklę. Tai lėmė dviejų skirtingų plotmių motyvai. Viena, tik Biblija ir Alfonso Liguorio veikalo *Institutio catechistica...* priedo pavyzdžiai apie šventvagišką išpažintį „*Exempla funesta illorum, qui sacrilegas peregerunt confessiones*“¹¹ (keturis kartus) cituoti tiesiogiai. Bažnyčios Tėvai, hagiografiniai motyvai, Šv. Sosto ir Susirinkimų dokumentai persakomi pagal spausdintus kitų autorių pamokslų rinkinius, homiletikos vadovėlius, seminarijos užrašus ir žodinės tradicijos šaltinius, kurių identifikavimas bent devyniais iš dešimties atvejų tėra hipotetinis.

Antra, nors privatus Biblijos skaitymas, kitaip nei protestantiškoje aplinkoje, nebuvo įprastas XIX a. katalikams, dėl skaitinių per pamaldas ir katechezijų „idealūs“ pamokslų adresatai turėjo atpažinti Šv. Rašto citatų bei parafrazių sąsajas su Naujuoju Testamentu ir svarbesniais Senojo Testamento topais¹². Taigi, intertekstinis ryšys su Biblija yra aktualus pačiam pamokslui ir primena skaitytojui jo artimąjį kontekstą. Priešingai, kiti užrašuose įvardyti intekstai pamokslu suvokime figūruoja išimtinai kaip autoriteto patvirtinimai.

¹¹ Alphonso Maria de'Ligorio, *Institutio Catechistica ad Populum in Præcepta Decalogi, ut Rite Serventur, et Sacramenta, ut Recte & utiliter Recipientur*, Bassano: Remondini, 1768 arba Alphonso Maria de'Ligorio, *Institutio Catechistica ad Populum, in Præcepta Decalogi ut Rite Serventur, et Sacramenta, ut Recte Recipientur*, Augustae Vindelicorum: Wolff, 1770.

¹² Plg. Vytautas Ališauskas, *Sakymas ir rašymas: Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai, 2009, p. 112–116.

Pavyzdžiui, šv. Ambraziejus, šv. Tomas, popiežiai jų ar jiems priskiriamų žodžių minėjimu tarsi „iškviečiami“ sustiprinti pamokslininko įtaigos, paliudyti, jog kunigas kalba Bažnyčios ir jos tradicijos, o ne savo vardu. Tačiau informacija apie konkretų veikalą, iš kurio cituojama ar percituojama, jau priklauso ne pamokslo sakymo aktui, net ne teksto istorijos tyrimui, o kunigo išsilavinimo ir homiletinės tradicijos analizei. Taigi, atsidūrusi kritiniame aparate tokia nuoroda iš esmės nukreiptą nuo konkretaus pamokslo naratyvo, stiprintų rašytinės komunikacijos įspūdį.

Idant būtų išlaikytos bent jau tos nuorodos į sakininę pamokslo specifiką, kurias leidžia perteikti spaudinio maketas, derinome kritinių ir dokumentinių leidimų sprendimus. Viena vertus, transliteravome dabartinėje rašyboje nevertojamas grafemas į moderniąsias (<ł>→<l>; <ż>→<z>; <ś>→<s> etc.). Gimžausko autografe, kaip ir kitose panašiose sakininių veikalų fiksacijose, „rašmenų seka tėra ‘sustingęs’ balsas, laukiantis, kol jį atgaivins gyvos kunigo [...] lūpos“, todėl ne visais atvejais punktuacija yra nurodytos sakinių bei sakinių dalių ribos, „tokios svarbios rašytiniam tekstui“¹³. Taigi įterpėme sumenkinto ryškumo laužtiniuose skliaustuose grafiškai sumažintus kablelius ten, kur jų kategoriškai reikalauja moderni skyryba, siekdami išvengti sulėtinto, trūkčiojančio skaitymo abejojant dėl sintaksinio junglumo, nes tai prikaustytų dėmesį prie užrašo kaip tokio. Kita vertus, diplomatinio režimu perteikėme eilučių įtraukimus ir atitraukimus, punktų numeracijas, pabraukimą viena ir dviem linijom, nes tiek senesniems rašytiniams tekstams, tiek įprastiems šiuolaikiniams visiškai nebūdingas pastraipos skyrimas pirmą eilutę pradėdant ne įtrauktai, bet ištrauktai, labiau kairėje. Tačiau tai dažna pateikčių skaidrėse ir pamokslų užrašuose, nes padeda kalbėtojui akimis peršokti prie tolesnio punkto, kai ankstesnis jau perteiktas – galbūt dalinai iš atminties.

Kai perteikiami sakiniam atlikimui skirti užrašai, siekiama išsaugoti jų specifiką, mūsų galva, visiškai netinka lietuvių, o ir kitų šalių leidyboje įprastas rankraštyje pabrauktų žodžių keitimas spaudinyje į jų rinkimą pusjuodžiu šriftu. Toks išryškinimas gal patogus privačiam skaitymui, nes atkreipia dėmesį į, pavyzdžiui, terminą, apibrėžimą. Tačiau išryškintus tik sakinio dalį, dėl regėjimo ypatybių pusjuodis žodis potencialiai ardo sintaksinį junglumą. Kur kas mažiau akys po puslapį šokinėja dėl pabraukimo, kurį pamatęs sakytojas

¹³ *Ibid.*, p. 127.

tiesiog žino, kad tą vietą būtina perteikti ypatinga intonacija – pakeltu ar nuleistu balsu. Todėl perkėlėme į leidimą pabraukimus, taip pat – skirtingus jų tipus (viena, dviem, tiesia, vingiuota linija). Išlaikėme ir tarmines lytis, nes šimtą metų teturinti bendrinė lietuvių kalba tiesiogiai siejasi su knygine rašto, o ne sakytine pamokslo kultūra.

Siekis publikuoti pamokslus, o ne Gimžausko užrašus, lėmė medžiagos atranką. Leidime yra 99 pamokslai, nors rankraštiniam tome yra kur kas daugiau tekstinių vienetų. Sąmoningai neištraukti katechezijų planai, naratyvinės struktūros stokojantys fragmentai, o piešiniai publikuoti faksimilėmis prie rankraščio pavyzdžių. Nors buvo finansinių publikacijos apimties ribojimų, į leidimą sudėjome ne tik tai pačiai šventei ar temai skirtus du tris skirtingus pamokslus, kai tokių buvo, bet ir tekstualiai gana artimus variantus, jei jie šal-tinyje egzistuoja kaip savarankiški užrašai, iš kurių galima „atlikti pamokslą“. Laikytasi požiūrio, kad pamokslai „buvo „siuvami“ ir „persiuvami“ skirtingoms auditorijoms, todėl skirtingos vieno veikalų versijos intencijų požiūriu reiškia skirtingus dalykus“¹⁴. Šiuo atveju atskaitos kriterijumi buvo pasirinktas teksto materialumas – autoriaus sprendimą taisyti tą patį lapą su pamokslo užrašais ar užsirašyti (beveik tą patį tekstą) naujame lape atliepė redaktoriaus sprendimas pateikti tik korekcijų aparatą ar versiją ištisai. Mūsų nuomone, pamokslų versiškumas yra tam tikras tarpinis atvejis tarp to, ką literatūros veikalų redaktoriai paprastai laiko versijomis, ir to, ką supranta kaip versijas, pasak žodinių tekstų redagavimo teoretiko Davido Atkinsono, folkloristai¹⁵. Taisydamas tame pačiame lape Gimžauskas elgėsi kaip rašytojas, o užsirašydamas (bet ne perrašydamas) labai panašų į jau turimą pamokslą naujame lape tipologiškai buvo artimesnis pas naują pateikėją atėjusiam tautosakos rinkėjui, nors rašydamas ir sakydamas pamokslus tarsi vienu metu atliko jų-dviejų funkcijas drauge.

¹⁴ Peter Shillingsburg, „A Slight Conflict of Aims: Scholarly vs. Academic Editing“, in: *Editors, Scholars, and the Social Text*, ed. by Darcy Cullen, Toronto: University of Toronto Press, 2012, p. 40.

¹⁵ Žr. David Atkinson, „Editing the Child Ballads: Agency, Intention, and the Problem of Version“, in: *Variants: The Journal of the European Society for Textual Scholarship*, Vol. 6: *Textual Scholarship and the Material Book*, ed. by Wim Van Mierlo, Amsterdam–New York: Rodopi, 2007, p. 124–125; Idem, „Are Broadside Ballads Worth Editing?“, in: *Variants: The Journal of the European Society for Textual Scholarship*, Vol. 10, ed. by Wim Van Mierlo, Amsterdam–New York: Rodopi, 2013, p. 250.

Žinoma, kad pakomentuotos publikacijos redakciniai sprendimai – tai tik nedideli žingsneliai sakinio diskurso link. Liekame skeptiški dėl galimybės pasitarnauti tokiam adresatui, kuriam yra visiškai svetimas pamokslas kaip gyvosios komunikacijos žanras. O vis dėlto, koks galėtų būti leidimas, kuris, tariant bene garsiausio mūsų laikų teksto teoretiko Peterio Shillingsburgo žodžiais, reprezentuotų geriausią redaktoriaus galvojimo kryptį¹⁶? Matyt, derėtų publikuoti Gimžausko užrašus kaip aplanką, kuriame būtų sudėti neįrišti lapai, sulankstyti į kelias dalis. Sulankstyti taip, kad tilptų į kišenę, iš kurios ištraukiamas... pamokslas. Išlankstymo momentas, besiskiriantis nuo tylaus skaitymo praktikai būdingo knygos (žurnalo, sąsiuvinio) atsivertimo veiksmo, būtų simbolinė nuoroda į sakininę veikalų prigimtį. Be kita ko, tokia leidimo forma išspręstų tekstinių vienetų išdėstymo nuoseklumo problemą¹⁷, nes skaitytojai savo nuožiūra galėtų perdėlioti lapus kaip kortų kaladę pagal liturginį kalendorių ar kokį kitą principą¹⁸. Pagaliau tai leistų susidėti greta patogiam lyginimui du ar daugiau tos pačios temos pamokslų užrašymų ir visiškai išvaduotų redaktorių nuo būtinybės spręsti dėl tekstų individualumo ar variantiškumo. Kita vertus, tai vis vien liktų eksperimentinė mokslinio redagavimo deviacija – atkritimas į sofistikuotą archajinę būklę, nes kodeksas kaip leidimų materializavimo forma yra nepranoktas išradimas jau bemaž du tūkstantmečius. O šiandien vis lengviau įsivaizduoti sakykloje ar tribūnoje sakytoją su *I-Pad'u* – ir skaitmeniniu pamokslo apmatu jame.

---

¹⁶ Peter Shillingsburg, „Hagiolatry, Cultural Engineering, Monument Building, and Other Functions of Scholarly Editing“, in: *Voice, Text, Hypertext...*, p. 419.

¹⁷ Dabartiniame leidime vartotojui susidaryti kelis skirtingus virtualius pamokslų rinkinius leidžia tekstų rodyklės pagal temas ir pagal liturginį kalendorių, nes, neradus labiau pagrįsto struktūrinio principo, veikalai išdėstyti rankraščių įrišimo seka, kuri atrodo esanti bent didžia dalimi atsitiktinė.

¹⁸ Kadangi Franzo Kafkos *Proceso* rankraštis – nesunumeruotos dalys atskiruose sąsiuvinuose (lapų pluoštuose), o jų įsitvirtinusi seka, kaip ir Kristijono Donelaičio *Metų* dalių seka, tėra redaktorių (pirmiausia, Maxo Brodo) sprendimas, parengtas *Proceso* mokslinis leidimas, kurio forma – pavieniai autografo elementų apimtį atitinkantys sąsiuviniai, teturintys bendrą aplanką, bet jokios numeracijos ar kitaip nurodytos tarpusavio tvarkos: Franz Kafka, *Der Prozess*: 12 Hefte mit CD-Rom, hrsg. von Roland Reuss, Peter Staengle, Frankfurt/M.: Stroemfeld, 1997.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- ALIŠAUSKAS VYTAUTAS, *Sakymas ir rašymas: Kultūros modelių tvėrmė ir kaita Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Aidai, 2009.
- ATKINSON DAVID, „Are Broadside Ballads Worth Editing?“, in: *Variants: The Journal of the European Society for Textual Scholarship*, Vol. 10, ed. by Wim Van Mierlo, Amsterdam–New York: Rodopi, 2013, p. 235–255.
- ATKINSON DAVID, „Editing the Child Ballads: Agency, Intention, and the Problem of Version“, in: *Variants: The Journal of the European Society for Textual Scholarship*, Vol. 6: *Textual Scholarship and the Material Book*, ed. by Wim Van Mierlo, Amsterdam–New York: Rodopi, 2007, p. 123–162.
- CHARTIER ROGER, „The Text between the Voice and the Book“, in: *Voice, Text, Hypertext: Emerging Practices in Textual Studies*, ed. by Raimonda Modiano, Leroy F. Searle and Peter Shillingsburg, Seattle: University of Washington Press, 2004, p. 54–71.
- CHAUDHURI SUKANTA, *The Metaphysics of Text*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- FOLEY JOHN MILES, „Textualization as Mediation: The Case of Traditional Oral Epic“, in: *Voice, Text, Hypertext: Emerging Practices in Textual Studies*, ed. by Raimonda Modiano, Leroy F. Searle and Peter Shillingsburg, Seattle: University of Washington Press, 2004, p. 101–120.
- GIMŽAUSKAS SILVESTRAS, *Pamokslai*, parengė Paulius Subačius, Renata Taučiūtė, Vilnius: LKMA, 2010.
- HOPKINS JASPER, „Introduction to Cusa’s Sermons“, in: *Nicholas of Cusa’s Early Sermons: 1430–1441*, transl. Jasper Hopkins, Loveland, Col.: Arthur J. Banning Press, 2003, p. vii–xx.
- KAFKA FRANZ, *Der Process*: 12 Hefte mit CD-Rom, hrsg. von Roland Reuss, Peter Staengle, Frankfurt/M.: Stroemfeld, 1997.
- LIGORIO ALPHONSO MARIA DE’, *Institutio Catechistica ad Populum in Præcepta Decalogi, ut Rite Serventur, et Sacramenta, ut Recte & utiliter Recipientur*, Bassano: Remondini, 1768.
- LIGORIO ALPHONSO MARIA DE’, *Institutio Catechistica ad Populum, in Præcepta Decalogi ut Rite Serventur, et Sacramenta, ut Recte Recipientur*, Augustae Vindelicorum: Wolff, 1770.
- NILES JOHN D., „Orality“, in: *The Cambridge Companion to Textual Scholarship*, ed. by Neil Fraistat and Julia Flanders, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. 205–223.
- PILGRAM-FRÜHAUF, FRANZISCA MANUELA HEINIGER, „Gotthelfs Predigtmanuskripte zwischen Schriftlichkeit und Mündlichkeit“, in: http://www.parzival.unibe.ch/Bern2012/abstracts/Pilgram_Fruehauf_Heiniger.pdf
- SHILLINGSBURG PETER, „A Slight Conflict of Aims: Scholarly vs. Academic Editing“, in: *Editors, Scholars, and the Social Text*, ed. by Darcy Cullen, Toronto: University of Toronto Press, 2012, p. 35–43.
- SHILLINGSBURG PETER, „Hagiolatry, Cultural Engineering, Monument Building, and Other Functions of Scholarly Editing“, in: *Voice, Text, Hypertext: Emerging Practices*

in *Textual Studies*, ed. by Raimonda Modiano, Leroy F. Searle and Peter Shillingsburg, Seattle: University of Washington Press, 2004, p. 412–423.

SMITH WILLIAM V., „The Value of a Sermon Critical Edition. Part 4“, in: *By Common Consent*, 2011 01 31, <http://bycommonconsent.com/2011/01/31/the-value-of-a-sermon-critical-edition-part-4/>

SUBAČIUS PAULIUS, „Tautinio išsivadavimo kultūros žmogus“, in: Silvestras Gimžauskas, *Lietuvos Bičiulis*, parengė Paulius Subačius, Vilnius: Aidai, 1996, p. 11–46.

On the Edge between Manuscript and Oral Text: Some Methodological Conundrum

S u m m a r y

Up until recently the sermon was one of the dominant genres of public texts. However, in contemporary publications of sermons it is not easy to trace the authentic shape of these texts. Sermons dedicated to the same occasion or liturgical festivity sometimes have more textual coincidences than differences, thus the selection criteria and the inclusion of the demonstrated variations become particularly urgent problems. Question arises whether it is possible to write universal commentaries on sermons, which would be equally suitable for the readers brought up in a Christian environment and those totally ignorant of religious practice. These issues are discussed in the paper while referring to a collection of manuscript notes of sermons by the Lithuanian poet and well-known preacher Silvestras Gimžauskas from the second half of the nineteenth century and its critical edition.